

Pirjo Kaihovaara

KOTOISIN KUSTAVUKSESTA

Torppareista talokkaiksi - Koivumäen sukutarinaa

Pirjo Kaihovaara

KOTOISIN KUSTAVUKSESTA

Torppareista talokkaiksi

Koivumäen sukutarinaa

© 2019 Kaihovaara, Pirjo
Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa
ISBN: 9789515684172

Helmi

Pieni Helmi seisoo pihamaan pienellä kivellä ja kirkuu kauhuissaan. Suuri palopukki kipuaa likaisen repaleisen mekon helmaa. Kolmivuotiaan kasvot ovat vääristyneet pelosta. Otuksen pitkät tuntosarvet tunnustelevat mekon poimuja. Tyttö ravistaa helmaansa ja palopukki putoaa paljaille varpaille. Se puree. Helmin huuto voimistuu sarjaksi räkäisyyttä. Lopulta hän saa potkaistua hyönteisen jalaltaan.

Äiti rientää ulos torpasta pyyhkien käsiään esiliinan kulmaan. Hän tempaisee vitsan pihakoivusta ja lähestyy nyyhkivää tyttöä.¹

”Haluatkos selkääs senkin köpsä! Nyt loppu lyhyvee ku kanal laulu!”

Äiti roimii vitsalla tytön paljaita sääriä ja sanoo sitten kuin itseään tynnyttellen:

”Opithan tuosta hiljoa käömää. Ei se mualima köyhää kuuntele. Paremp on ku kinttuja vähä äelöttiä. Pysyyp tämäki neuvo mieles.”

Se oli Helmin ensimmäinen lapsuudenmuisto.² Oppitunti numero yksi köyhyydestä. Eikä se koskaan häipynyt hänen mielestään.

Elettiin vuotta 1916 Hartolassa, Itä-Hämeessä. Helmin perheeseen kuuluivat Ida-äiti, Jeremias-isä ja heidän viisi lastaan. Töryrlän torppa Rantala oli perheen kolmas asuinpaikka sen jälkeen, kun oma talo oli mennyt isän takausvelkoihin.³ Tämä tapahtui pari vuotta Helmin syntymän jälkeen. Talollisen elämä

"Olkoo vaekka Paljasjalaka. Paljaej jalonha tiälä tulee enim-
mäksee kulettua."

*Paljasjalka henkikirjassa 1915*⁶

6

Elina olivat jo poissa, piikoina naapurikylässä. Yöksi lattialle levitettiin lavitsoja, että kaikki pääsivät nukkumaan. Nuorimmainen, Vilho, vasta toukokuussa syntynyt, nukkui perintökehdossa, jonka Idan isä Tuomas oli aikanaan veistänyt jonakin hyvänä päivänään ennen Idan syntymää. Neljäntoista ikäinen isovelji Hanski kulki isän matkassa metsätoissa ja taloissa renkien apupoikana. Hänellä oli oma pukkisänkynsä oven suussa. Pienemmät koltiaiset Jere ja Sulo jakoivat yhteisen lavitsan, joka tuon tuosta rysähti kasaan poikien nahistellessa keskenään. Helmi nukkui äidin takana vanhempien sivustavedettävässä kapeassa puusängyssä. Helmi heräsi usein, kun äiti vääntäytyi natisevasta sängystä hoivailemaan Vilhoa. Isäkin veti pitkäkseen puupenkille saadakseen rauhassa nukkua raskaan työpäivän jälkeen.

Usein Helmin teki mieli painautua äidin kylkeen ja ojentaa kätensä silittääkseen Idan hajallaan olevia hiuksia. Jos äiti oli heireillä, kiskaisi hän itseään pois päin tyttärestään. Ida ei pitänyt tytöistä. Vain pojat olivat arvokkaita. Heitä hän saattoi hyvällä päällä ollessaan pörröttää tukasta tai taputtaa poskelle. Helmille hän ei juuri suonut hellyydenosoituksia. Unestaan pikku-Helmi heräsi iltaisin, kun Ida kävi makuulle ja luki iltarukouksensa ääneen.⁹

Ida

Ei ollut Idakaan lapsuudesta juuri nauttinut. Hän oli perheen ainoa tytär. Isä Tuomas oli juoppo. Humalassa hän oli väkivaltainen mies, joka useinkin ajoi vaimonsa Loviisan ja tyttärensä ulos talosta etsimään turvaa. Ida muisti kyyhöttäneensä savusaunan lauteiden alla piilossa riehuvalta isältä. Lekkeri-Tuomaaksi miestä kutsuttiinkin kylillä. Kerran hän oli hurjuuksissaan karauttanut hevosella ja kärryillä Ekon kartanon portaat ylös asti.¹⁰

Tuomas kuului Hartolan, vanhalta kutsumanimeltään Kustavuksen, maattomien kasvavaan laumaan. Hän oli muuttanut pahimpana nälkävuotena 1868 Sysmästä ja päässyt rengiksi Kirkkolaan Wenetlahden torppaan, kiertänyt renkinä kyliä ja joutunut usein vaihtamaan taloa ja torppaa heinäkuusilla pestuumarkkinoilla.¹¹ Vaikka hän oli kova työmies, eivät isännät pitäneet häntä kauan palveluksessaan, sillä viina veti miestä liikaa puoleensa.

Paloviinan kotipoltto kiellettiin Tuomaksen ollessa vähän päälle parikymppinen. Mutta vähäkasvuinen mies oli jo kerennyt tottua viinanjuontiin.¹² Maksettiinhan monissa paikoissa viinaanmeneville rengeille rahapalkan sijasta korvaus tehdystä työstä viinassa.¹³ Kun paloviinan valmistamista rajoitettiin, eivät palkolliset saaneet pitää sitä hallussaanakaan vapaasti: *Yksityiset palkolliset ja muut, jotka owat isännän jokapäiwäisessä ruuassa, olkoot kielletyt enemmän tahi vähemmän palowiinaa tykönänsä pitämästä, palowiinan ja niiden astiain hukalla, joissa sitä säily-*

*tetään. Isäntä sai toki ruokakunnallensa tallettaa tykönsä tätä tawaraa korkeintansa puolikolmatta kannua kutakin sekä vanhempaa että nuorempaa henkeä warten.*¹⁴

Tuomaksen isä Gustaf Wilhelm Johansson eli Kustaa Juhonpoika oli nainut talollisen tyttären Maija Stiinan Sysmän Särkilahdesta Haikelasta muutamaa kuukautta ennen Tuomaksen syntymää ja päässyt kotivävyksi. Taisi olla viinaanmenevä mies hänkin, sillä kirkon mustaan kirjaan oli merkitty, että mies sai sakkoja juopottelusta jo ennen naimisiinmenoaan.¹⁵ Lapsia perheeseen kertyi yhdeksän kappaletta. Kustaa eleli ensin Haikelassa, mutta päätyi sitten Isokasa-nimisen talon isännäksi. Hän solmi 1860-luvun lopulla syytinkisopimuksen vanhuuden varaksi. Syyistä tai toisesta hän möi syytinkisopimuksen ja vanhapari joutui elelemään muonamiehinä Särkilahdessa. He kuolivat lopulta vaivaistalossa.¹⁶

Tuomas ei juuri tainnut tarjota tukea ja turvaa vanhemmilleen. Miten olisi voinutkaan? Hartolan Kirkkolasta oli pitkä matka Särkilahteen. Kierteleväällä renkipojalla oli oma elämänsä, ja vähäiset rahat hupenivat nopeasti.

Viinan kotipolton kiello ei lopettanut sen käyttöä. Salapolttoja harrastettiin yleisesti. Ja sahtia riitti. Hartolassa oli useitakin olutmyymälöitä ja naapuripitäjässä Sysmässä ryhdyttiin valmistamaan tynnyrikaupalla viinaa. Virtaan kartanon omistaja Magnus Tandefelt näet perusti mailleen viinatehtaan vuonna 1878.¹⁷ Juopottelu siis jatkui kylissä ja muukin meno oli sen mukaista.

Kirkkolassa ollessaan Tuomas poikkesi usein Tuletänne laatoon, jossa eräs torpan ukko aikanaan piti viinakauppaa. Kerrotaan, että ukko huhui pellon laidassa ohi matkaaville tulet tänne -huutoja mainostaakseen myymäläänsä.¹⁸ Tuletänne -nimisen tilan omisti aikoinaan Koskipään kartanon omistajasukuun kuulunut Otto Tandefeldt ja myöhemmin Oskar Tandefeldt. Saat-

taapi olla, että heidän kestinsä Kasper oli juuri tuo viinanmyyjä.

19

*Viinaa saatettiin säilyttää
puisissa lekkereissä.²⁰*

Tuomas oli renkinä Kirkkolassa ensin Kuoliomäen torpassa sitten Fredriksgårdin eli Tollinmäen rustholliin kuuluneessa Mataristossa. Kuoliomäessä hän kohtasi pienen ja pyöreänaamaisen Anna Loviisan, joka oli ollut jo Kivisalmessa ja isänsä lapsuudenkodissa Putkijärven Kinkkulassa piikana.²¹ Loviisaksi häntä ruvettiin kutsumaan, kun Anna-nimisiä piikoja oli taloissa liiankin kanssa. Tuomaan mieltietty oli 26-vuotias ja kylän akat luokittelivat hänet jo vanhaksipiiksi. Loviisa oli lukutaitoinen, ABC-kirjansa ja katekismuksensa opetellut ja uskonnollisuuteen taipuvainen. Silti rämäpäinen Tuomas onnistui valloittamaan Loviisan. Tuomas panosti suhteeseen sen verran, että paransi lukukinkereillä katekismuksen hallintaansa heikosta hyväksi.

Kuulutukset oli pakko hankkia marraskuussa 1873 ja tytär syntyi Mataristossa ennen juhannusta.²² Kummeiksi värvättiin Tuomaan renkitoveri Aukusti, tämän äiti Anna ja torpparinvaimo Eeva. Kummit kuljettivat vauvan kastettavaksi jo neljäntenä päivänä synnytyksestä. Loviisa ei päässyt näkemään seremoniaa, sillä häntä ei ollut vielä kirkotettu eikä hän saanut tavata vieraita tai syödä samassa pöydässä toisten kanssa. Loviisa ei myöskään ollut kunnolla toipunut synnytyksestä vaan lepäili saunassa. Siksi muutaman päivän ikäinen lapsi uskottiin kummien huomaan ja vietiin kiireesti kasteelle, ettei paha saisi häntä valtoihinsa.²³ Tytön ensimmäinen matka sujui onnekaasti. Lauan-

tai-päivän sää oli kaunis, ja Tuomas oli lainannut hevosen rattaineen tuota muutaman kilometrin taipaletta varten kappalaisen virkataloon Savelaan.

Savelan pappila ²⁴

Muorit pitelivät vuorotellen tiukasti kapaloitua nyyttiä sylissään ja lauloivat tälle virsiä. Peltolan talon ohitse ajettaessa Tuomas huuteli ylpeänä tutuille rengeille.

"Hoi, tiällä viejään tyttövä nimenantoon. Tulokia sitte kahtomuaa, ku äeteelle sopii. Perkele, sittepähä niätte, millase lapse viänsi!"

Ei piiantytärtä kirkkoon viety. Savelaan oli lyhyempi matkakin. Perillä pastori Adolf Winter kysyi Tuomaalta, mikä nimi lapselle annetaan. ²⁵

”litaksihan tuota ruvetuan kuhtumuan”, totesi tuore isä, joka oli jo hieman maistanut pullostaan.

Pastori suoritti kastetoimituksen ja muistutti, että lapsen äidin oli tultava kirkotettavaksi heinäkuun puolivälin jälkeen. Syntyneiden ja kastettujen luetteloon hän merkitsi nimeksi Ida.

Tuomas oli ottanut itselleen sukunimen joskus 1870-luvun puolivälissä. 1800-luvun Hartolassa varsinkin tilaton väestö oli vailla sukunimeä. Tuomaskin oli tähän asti ollut vain Kustaanpoika eli Thomas Gustafsson. Mutta kun pitäjään tuli 1870 kauppapuotia pitämään Wilen -niminen mies, innostui Tuomas sukunimiasiaista. Kölli eli sköld piti hänenkin saada niin kuin heraskaisilla.²⁶ Kauppiaan ammatti oli maaseutupitäjässä arvostettu. Se edusti uutta aikakautta; olihan maakauppa vapautettu vasta jokunen vuosi sitten. Muutaman muun hartolalaisen tavoin otti Tuomaskin itselleen tuon Wilén -nimen saadakseen osansa kauppamiehen glooriasta – vaikkei W. Wilenin puoti ollutkaan pitkäikäinen.²⁷

Ei nimi vaan maa oli kuitenkin varallisuuden lähde 1800-luvun Suomessa. Maata omistamattomien Tuomaan ja Loviisankin elämä oli laskusuunnassa verrattuna kotioloihin. Tuomaksen isä oli nainut talollisen tyttären, joka oli vasta 18-vuotias, kun Tuomas syntyi. Talollisen poika Tuomas päätyi rengiksi. Loviisa puolestaan oli lampuodin tyttärentytär. Isoisällä oli jonkin aikaa kokonainen tila vuokralla, joten hänkin erottautui tavallisten maattomien joukosta.

Loviisa-äiti kertoili Idalle joskus muistojaan ja äidiltään Eeva-tiinalta kuulemiaan tarinoita. Putkijärven kylässä oli komea ja kukoistava Kinkkulan talo, jonka vauraus oli peräisin jo isonvihan ajoilta. Oli peltoa ja kalavesiä. Riitti viljaa oluenpanoon. Talo ylläpiti jopa ruotusotamiestä. Isossa jaossa talo jaettiin kolmeen osaan. Syntyivät Ylä-Kinkkulan, Ala-Kinkkulan ja Koiraharjun

Sol Helluntak päivä yl 110 ajastaekua sitte, ko väkeä ol mässä kirkkoveneellä Kauhtueenlahen kautta Rautaveelle. Siinä ol porukkata Kinkkulasta ja Olokkolasta ja muuvaltak Putkjärvellä. Suattaa olla, että olivatkin männeet järvelle toesta kautta, niäs veneesä ol myös Hangastaepaleen porukkata. Sielä ol heitin vene Leppälähen mutkasa.

*Meijän sukua ol se Mari Purhalasta sieltä Pohojolan kylästä. Hää ol jo aeka vanaha, 68-vuotias. Ol varmuu käönä kahtomas-
sa tyttäresä lapsia Kinkkulasa ja piätti käyvvä samala reissula
helluntakikirkossa.*

*Ol sielä mukana vissii muitaki sukulaesia, vua emminä muista
niijen nimijä.*

*Ol aekamoenen myrsky, ku hyöt soutivatten Tiukansaaren
ohitte Akonselekiä kohti. Tuul riepottel venettä nii, että se kuatu.
Lienee olluna ijakäs puatti. Kaek joutuvatten veen varua. Ei ollu-
na rantoa lähellä. Sinne mänivät kaekki 20 ihmistä. Ol joukosa
lapsiaki. Heijät sitte kaek hauvattiin kirkon alle.³⁰*

Ala-Kinkkulan isäntinä oli peräkkäin kolme Aatami Aataminpoikaa. Vähemmästäkin meni sekaisin. Keskimmäisen, vuonna 1798 syntyneen Aatamin poikien nimet olivat Aatami ja Jussi. Idan isoäiti Eevastiina – itsekin Aatamin tytär – iski silmänsä Jussiin. Vihillehän siitä päädyttiin. Vuoden kuluttua syntyi Anna Loviisa Seppälän taloon, jossa isä, Ala-Kinkkulan isännän nuorempi poika Jussi oli renkinä ja sittemmin kestinä. Jo velkainen Ala-Kinkkula, Jussin lapsuudenkoti, jäi viimeisen Aatamin leskelle. Käytäntönä oli, että vanhin veli peri talon. Nuoremmat veljet saivat jäädä taloon töihin, perustaa talon maille torpan tai etsiä elantonsa muualta. Kruununtilojen maata ei voinutkaan jakaa tai antaa perinnöksi, ellei ostanut perintöoikeutta siihen kruunulta.

Anna Loviisalla oli paljon kerrottavaa myös äidinpuoleisesta isoisästään Aatami Antinpojasta eli Seppälän Aatamista. Hän oli

Lundgrenien sotilassukua ja levoton sielu. Ehkä se johtui siitä, että hän jäi orvoksi alle kymmenvuotiaana ja joutui ansaitsemaan elantoaan pikkurenkinä. Loviisa ihan hengästyi, kun hän luetteli pappansa kulkemisia talosta taloon. Putkijärvellä hän oli aloittanut työnteon renkipoikana Harassa. Oli oikein kirkonkirjoihin merkitty, että hän oli tottelematon ja sai siitä syytteen. Aatami siirtyi Rääppöön, sieltä Joutsan puolelle Pappisiin Muikkuparran taloon, palasi takaisin Haraan, eleli Vuorenkylässä toisten nurkissa kestinä vaimonsa Törnvallin Liisan kanssa, torpparina Heinävuoressa, lampuotina Hirvensalmella ja palasi vajaan kymmenen vuoden kuluttua takaisin Hartolaan. Lampuotina Seppälässä, kunnes päättyi Purnumäen torppaan. Torppari Aatami Antinpoika kuoli keltatautiin 68-vuotiaana.³¹

Ida piti kovasti noista tarinoista, vaikka monet niistä olivat surullisia. Loviisa-äiti oli hurskas nainen ja monet Raamatun kertomukset olivat hänelle tuttuja. Kerran hän kertoi tyttärelleen Aatamista ja Eevasta ja siitä, kuinka heidät karkotettiin paratiisista. Kun Idalle sitten selvisi, että hänenkin isovanhempansa olivat joutuneet pois kotikonnuiltaan loisien ja löysäläisten kastiin, yhdisti hän heti tapahtuman Eevan ja Aatamin karkotukseen. Paratiisia ja karkotusta sitten leikittiinkin tölliä lasten kesken. Köyhien ja nälkäisten lasten paratiisi oli tietenkin Kinkkula. Onneksi vanhemmat eivät saaneet tietää tästä leikistä. Tuollainen jumalanpilkka olisi tiennyt ankaraa selkäsaunaa.³²

Tilattomien määrä kasvoi vuosisadan puolivälin jälkeen. 1880-lukua lähestyttäessä pitäjän 7000 asukkaasta yli puolet oli talonpoikia, torppareita ja heidän palvelusväkeään.³³ Loput olivat sitten suurelta osin maatonta väkeä: mäkitupalaisia, itsellisiä ja loisia eli kestejä. Osaansa tyytyminen oli vallalla hartolalaisten mielissä. *Tyytykää oloonne* oli usein toistettu lausahdus. *Kun se vaan meitille kelpaa*, oli vastaus olojen kohentamisvaatimuksiin.

Loviisa ja Tuomas jatkoivat kiertämistä. Muutamaksi vuodeksi he pysähtyivät Haran kylään, jossa Tuomas hankki perheelleen kapean leivän muonatorpparina Wanhataloksi kutsutussa talossa vastapäätä Laurilaa.³⁴ Pariskunnan asuntona oli pieni hirsistä salvottu mökkipahanen, johon asuintuvan lisäksi kuului karjasuoja, talli ja sauna.³⁵ Viljelysmaata ei ollut, mutta talosta saatiin viljaa ja laiduntamisoikeus työpalkaksi. Loviisa oli saanut isältään häälahjaksi vasikan. Lehmäänsä hän varjeli kuin silmäteräänsä, sillä hän ymmärsi sen merkityksen lapsen ravinnon turvana. Tuomas puolestaan oli hankkinut velaksi hevosen ja hoiti monenlaisia ajoja. Kummallakin oli hyvässä muistissa 1860-luvun nälkävuodet, jolloin Hartolassakin nähtiin kerjäläislaumoja.³⁶ Lavantauti ja isorokko tappoivat silloin vanhuksia ja lapsia.³⁷ Kirkkomaalle haudattiin kymmeniä nälkään ja tauteihin kuolleita.

Noihin aikoihin asti karjaa oli pidetty niin torpissa kuin taloisakin lähinnä lannantuottajina viljankasvatuksessa.³⁸ Maitotalouden periaatteita ei tunnettu, ja lehmistä ei saatu maitoa hoidon hoidon vuoksi. Ja jos saatiinkin, ei maitotuotteita osattu käsitellä ja säilyttää kunnolla. Loviisa oli kuullut sysmäläisiltä piioilta uudenlaisista tinatusta rautapellistä tehdyistä suppilokirnuista ja hinkeistä, joita joissakin kartanoissa oli otettu käyttöön. Ei Tuomaan perheessä sellaiseen ollut varaa eikä niitä olisi mistään saanutkaan. Loviisan lehmä vietti talven ometassa, jonka katto keväällä hipoi melkein lehmän selkää lannan ja kuivikkeiden kasaantuessa yhä paksummaksi patjaksi lehmäparan alle. Ruokana oli olkia ja kesällä lehdeksistä tehtyjä kerppuja. Vaikka Loviisa yritti parhaansa, ei hänellä ollut tietoa paremmasta hoidosta. Aina oli lehmiä näin ruokittu. Nääntyvän lehmän maidontuotto loppui jo syksyllä. Joulun jälkeen kirnupiimääkään ei enää ollut jäljellä. Oli tyytyminen veden juontiin.

Kustavus – Gustav Adolfs socken eli Hartola on pääosassa tässä kirjassa.

Koivumäen sukutarina ulottuu monen sukupolven taakse. Se nojautuu välillä historian tapahtumiin, toisinaan taas mielikuvituksen voimaan. Tarinan henkilöt, Koivumäen Toivon ja vaimonsa Helmin esivanhemmat ovat eläneet Vuorenkylässä, Hartolan kirkonkylässä, Niinimäen ja Yölinnun kylissä. Jotkut ovat syntyneet Sysmässä tai Hirvensalmella. Hartolassa heidän kohtalonsa ovat nivoutuneet yhteen.

Kirjan henkilöt ovat kulkeneet torpasta toiseen, olleet maattomia, loisia eli kestejä toisten nurkissa, palkollisia ja mäkitupalaisia. Heidän historiansa on jäänyt pitkälti pimentoon. Sukututkimus on antanut viitteitä esivanhempien taivalluksesta. Torpparien mielessä oman tilan ja talon saaminen on häämöttänyt tulevaisuuden onnelana.

Ekon kartanon krouvinpitäjä perheineen eli kahden maailman rajamaalla. Kartanoiden, torppareiden ja kerjäläisten elämän kuvauksista on kiitettävä Toivon siskon, Helmi Vilenin (Avarron) muistelmia.

Maattomien tie vei 1900-luvun alussa kaupunkeihin. Toivon siskot lähtivät Amerikkaan asti. Toivo ja Helmi kokeilivat nuoruudessaan onneaan Helsingissä. Paluu Hartolaan ratkaisi heidän elämänsä kulun. Toivo löysi paikkansa kunnallisena vaikuttajana. Helmille jäi pientilan emännän arki, jota kirjassa on kuvattu lapsen silmin.

